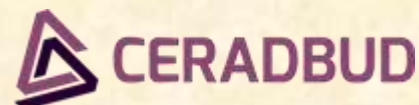

SUROWCE ILASTE I ICH NIETYPOWE ZASTOSOWANIE

Piotr WYSZOMIRSKI*
Włodzimierz ZAWRZYKRAJ**

**Akademia Górniczo-Hutnicza
30-059 Kraków, al. Mickiewicza 30
**CERADBUD Sp.j.
26-230 Radoszyce, ul. Mickiewicza 22*

Surowce ilaste charakteryzują się dużą zmiennością składu mineralnego. Występują w nich w różnych ilościach minerały następujących grup: kaolinitu, illitu, smektytu, a także chlorytu, wermikulitu, glaukonitu i o strukturze mieszanopakietowej. Decyduje to o możliwościach wykorzystania surowców ilastych w wielu różnych technologiach.

Klasyfikacja mineralogiczna kopalin ilastych (K. Wyrwicka, R. Wyrwicki 1994)

Typ	Rodzaj	Zespół minerałów ilastych*	Uwagi
Kaolinitowy	kaolinitowy	$K > (B, I, M, Ch)$	$K > 70\%$
	beidellitowo-kaolinitowy	$(K > B) > (I, M, Ch)$	$K > 50\%, B > 25\%$
	illitowo-kaolinitowy	$(K > I) > (B, M, Ch)$	$K > 50\%, I > 25\%$, często kaolinit o strukturze nieuporządkowanej
Beidellitowy	beidellitowy	$B > (K, I, M, Ch)$	$B > 70\%$
	kaolinitowo-beidellitowy	$(K > B) > (I, M, Ch)$	$B > 50\%, K > 25\%$
	illitowo-beidellitowy	$(B > I) > (K, M, Ch)$	$B > 50\%, I > 25\%$ często minerały mieszanopakietowe
	chlorytowo-beidellitowy	$(B > Ch) > K, I, M$	$B > 50\%, Ch > 25\%$
Illitowy	illitowy	$I > (K, B, M, Ch)$	$I > 70\%$
	kaolinitowo-illitowy	$(I > K) > (B, M, Ch)$	$I > 50\%, K > 25\%$
	beidellitowo-illitowy	$(I > B) > (K, M, Ch)$	$I > 50\%, B > 25\%$ często minerały mieszanopakietowe
	chlorytowo-illitowy	$(I > Ch) > B, K, M$	$B > 50\%, Ch > 25\%$
Montmorillonitowy	montmorillonitowy	$M > (I, K, Ch)$	$M > 70\%$
	kaolinitowo-montmorillonitowy	$(M > K) > (I, Ch)$	$M > 50\%, K > 25\%$
	illitowo-montmorillonitowy	$(M > I) > (K, Ch)$	$M > 50\%, I > 25\%$
Polimineralny	polimineralny	B, I, K, M, Ch nie ma dominującego	$B < 50\%, I < 50\%, K < 50\%, M < 50\%$ często minerały mieszanopakietowe

* K – kaolinit, I – illit, B – beidellit, M – montmorillonit, Ch – chloryty.

Klasyfikacja surowcowa kopalin ilastych

(K. Wyrwicka, R. Wyrwicki 1994)

Klasa znaczenie	Pod klasa	Odmiany litologiczne		Typ kopaliny	Podstawowe cechy jakościowe kopaliny	Zastosowanie	
						podstawowe	możliwe
0 ponad regionalne	K	kaoliny		kaolinitowy bezwapienny		ceramika szlachetna, przemysł papierniczy, gumowy, materiały ogniotrwałe	
	M	bentonity, ily bentonitowe		montmorillonitowy	pecznijące w obecności wody	sorbenty, płuczki wiertnicze	
I Ponad regionalne	A	ily, ily mulkowe	A	kaolinitowy bezwapienny	ogniotrwała	wyroby ogniotrwałe, kamionkowe	ceramika budowlana jak klasy II i III
			B	kaolinitowy, beidellitowy bezwapienny	wysokotopliwa	wyroby kamionkowe	
	B	ily, ily mulkowe na pograniczu z ilami		beidellitowy bezwapienny i słabo wapnisty	pecznijąca termicznie	keramzyt	ceramiczne wyroby dachowe cienkościenne i drażone jak klas IIA i IIB
	C	mulki		illitowy, poliminerálny, wapnisty	bardzo niskotopliwa, niepecznijąca termicznie	szkliwa ceramiczne (ily szklawierskie)	
II regionalne	A	ily, ily mulkowe, mulki ilaste		beidellitowy, poliminerálny bezwapienny lub słabo wapnisty	plastyczna i wysokoplastyczna (wolna od składników szkodliwych)	ceramiczne wyroby dachowe	surowce niezupełne do produkcji cegły pełnej (wymagają schudzenia)
	B	ily mulkowe i piaszczyste mulki ilaste		beidellitowy, poliminerálny bezwapienny słabo wapnisty, wapnisty	plastyczna i wysokoplastyczna	ceramiczne wyroby drażone i cienkościenne	
	C	ily mulkowe i piaszczyste, mulki ilaste		poliminerálny, illitowy, beidellitowy, bezwapienny	plastyczna, średnioplastyczna, spiekająca się	wyroby spieczone (klinkier budowlany, półklinkier)	
III regionalne	A	lessy ilaste, mulki ilaste ze skaleniemi		poliminerálny, illitowy, beidellitowy, bezwapienny ze skaleniemi	małoplastyczna (chuda) i średnioplastyczna silnie spiekająca się	klinkier drogowy	odmiany plastyczne do produkcji cegły niskich klas (zwykle jak klasa IV)
	B	gliny, mulki ilaste, lessy zglinione		poliminerálny, beidellitowy, illitowy bezwapienny, słabo wapnisty, wapnisty	średnioplastyczna i plastyczna	cegła pełna	
IV lokalnie	-	wszystkie odmiany		beidellitowy, illitowy, poliminerálny	małoplastyczna, zawierająca składniki szkodliwe w ilości ponadnormatywnej	cegła budowlana o nie normowanej niskiej jakości	

Do cech różnicujących surowce ilaste należy m.in. wielkość powierzchni właściwej, a także ich barwa makroskopowa. Decydują one w głównej mierze o możliwości wykorzystania w specyficznej dziedzinie jaką są naturalne tynki dekoracyjne.

Aparatura ASAP produkcji firmy Micromeritics (USA) do oznaczenia wielkości powierzchni właściwej.

Powierzchnia właściwa jest parametrem wpływającym w istotnym stopniu na właściwości sorpcyjne minerałów ilastych.

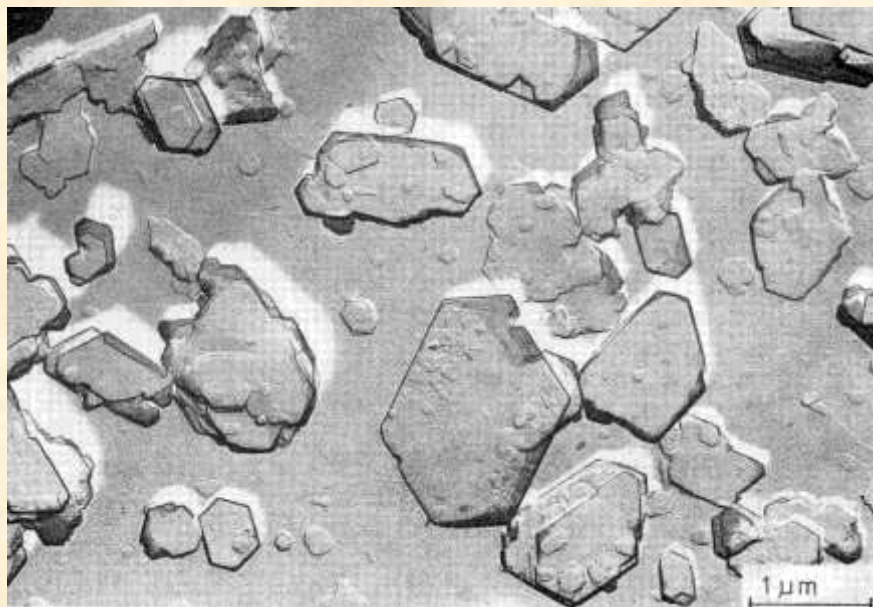
**Powierzchnia właściwa [m²/g] minerałów ilastych
wg różnych autorów**

Minerał	Fripiat (1964)	Greene-Kelly (1962)	Kohnke (1968)
Kaolinit	5-20	14,8-25,0	20-40
Illit	100-200	150-250	60-120
Wermikulit	100-500	-	-
Smektyt	700-800	600-700	500-800

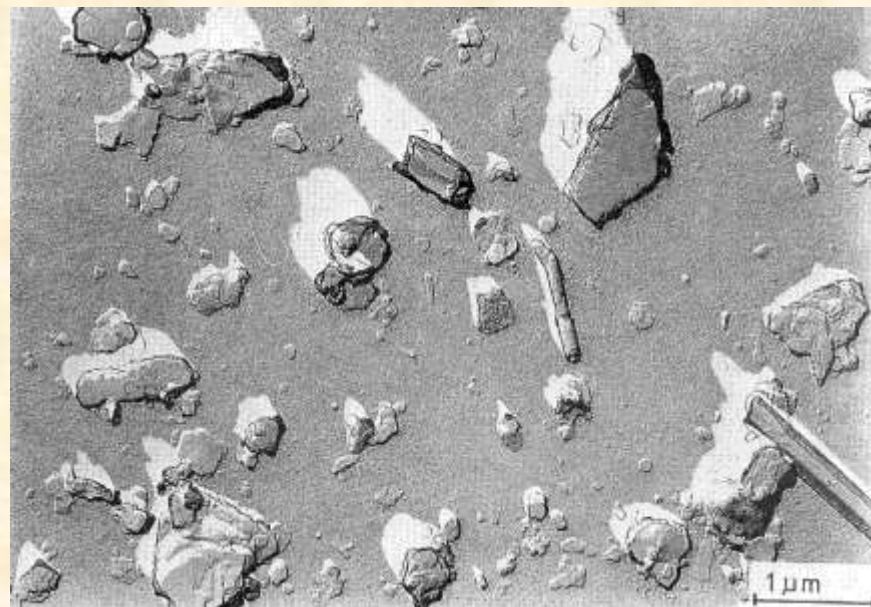
**Powierzchnia właściwa minerałów mieszanopakietowych I/S
wg danych AI**

Udział smektytu [%]	Powierzchnia właściwa [m²/g]
20-30	100-150
ok. 50	150-250
70-90	300-500

Szeroki przedział zmienności powierzchni właściwej minerałów ilastych jest w licznych przypadkach wynikiem zmienności ich składu chemicznego, a także zróżnicowanego uziarnienia.

Kaolinit-Tc wydzielony z piaskowca kaolinitowego ze złoża Maria III w Nowogrodźcu k. Bolesławca. TEM (Henning, Störr 1986).

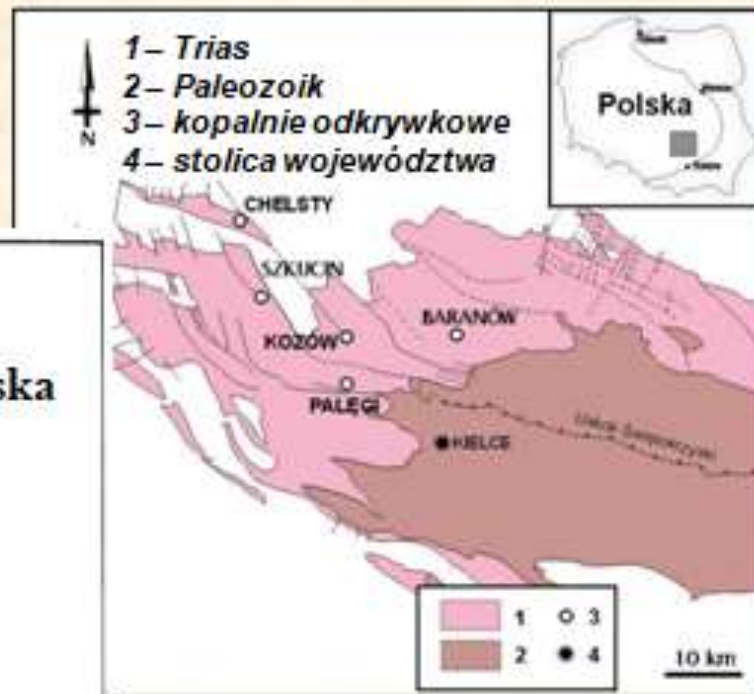
Kaolinit-D i współwystępujący z nim haloizyt ze złoża Golden, Colorado (USA). TEM (Henning, Störr 1986).

Cechą charakterystyczną większości minerałów ilastych są ich właściwości sorpcyjno-desorpcyjne. Odnosi się to do wody a także różnych, szkodliwych dla zdrowia człowieka substancji gazowych, które są emitowane przez wiele materiałów budowlanych (np. przez pianki budowlane, kleje, masy do spoinowania).

Minerały ilaste, a zwłaszcza haloizyt i kaolinit D są też naturalnymi absorberami promieniowania elektromagnetycznego.

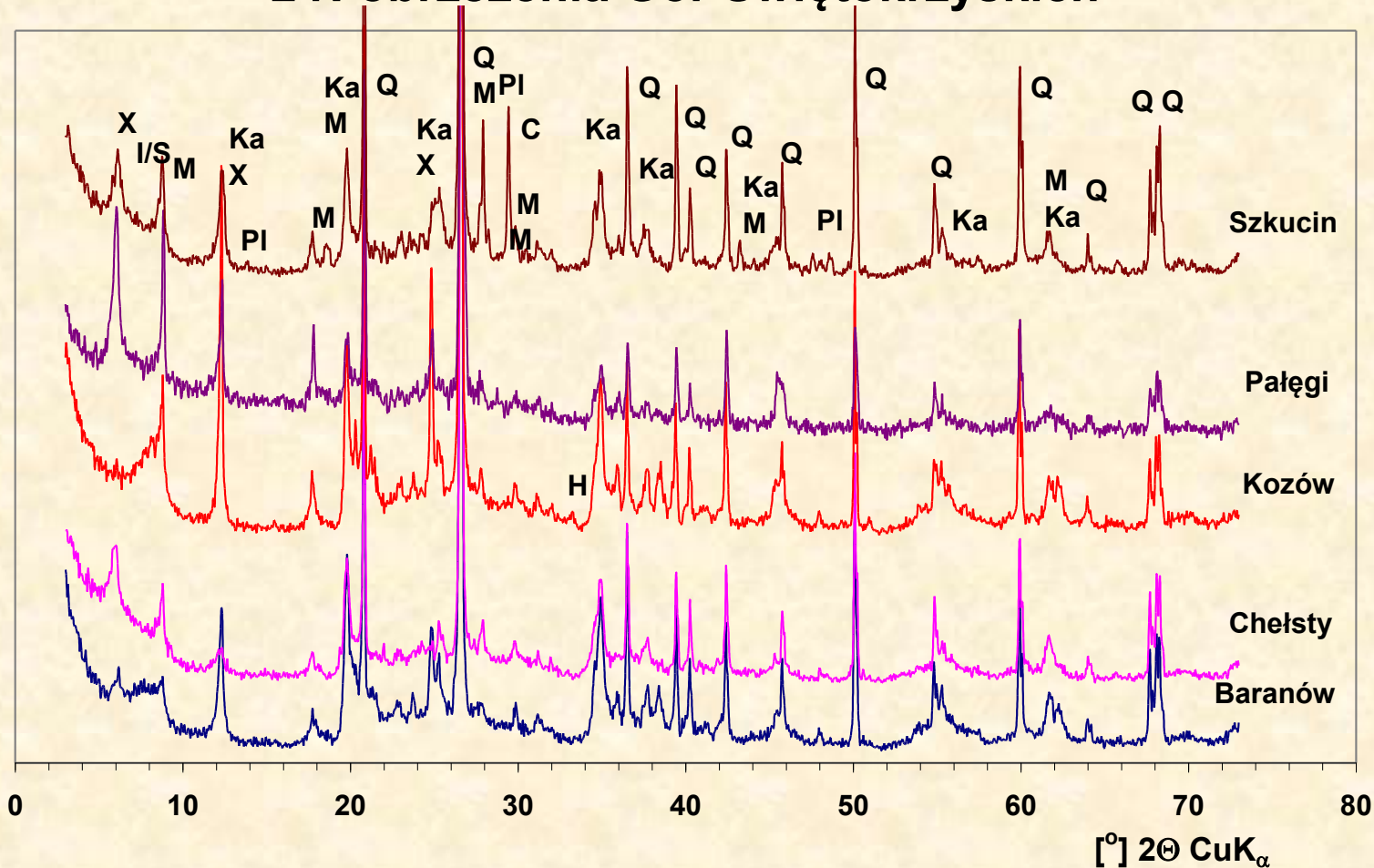
Surowce ilaste, interesujące w aspekcie naturalnych tynków ilastych

Czerwone iły triasowe w Polsce

↑
Północne obrzeżenie
Gór Świętokrzyskich

Dyfraktogramy rentgenowskie czerwonych iłów triasowych z N obrzeżenia Gór Świętokrzyskich

H – hematyt, **I/S** – illit/smektyt,
Ka – kaolinit, **M** – illit, mika (hydromika),
PI – plagioklaz,
Q – kwarc,
X - chloryt i/albo wermikulit lub wermikulit/chloryt wzgl. chloryt/smektyt

Kopalnia Szkucin (stan z maja 2020 r.)

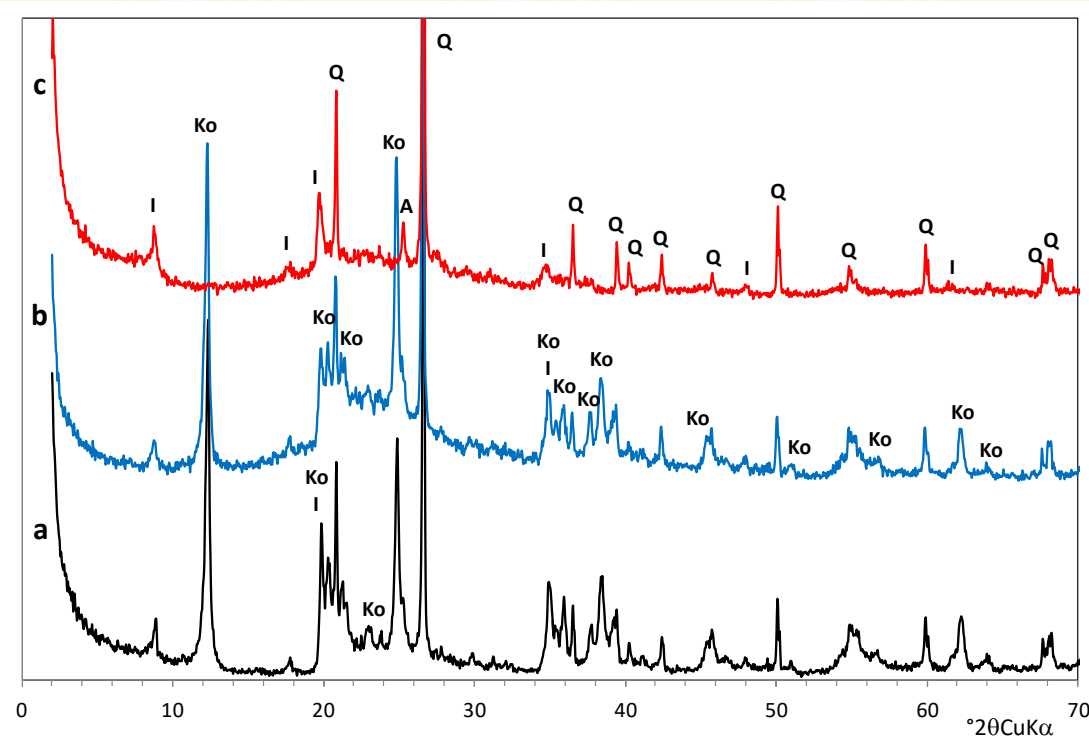
**Czerwone iły triasowe
i występujące w nich
szarozielone przerosty**

Kopalnia łu w Borkowicach – stan z sierpnia 2015 r.

II kaolinitowy odmiany jasnej (z prawej strony) i szarej (po lewej) na składowisku surowcowym kopalni w Borkowicach. Sierpień 2014.

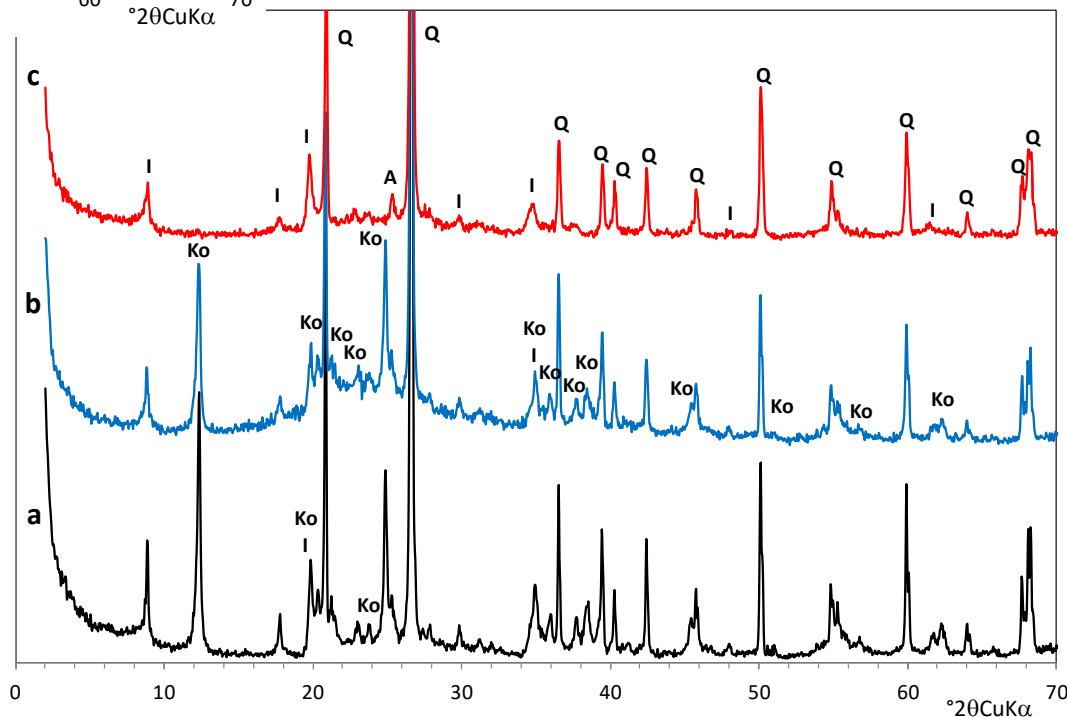

Dyfraktogramy rentgenowskie jasnej odmiany (1B) surowca ilastego z Borkowic analizowanej w stanie powietrzno-suchym (a), po nasyceniu glikolem etylenowym (b) i po wyprażeniu w 550°C.

Objaśnienia: A – anataz; I – illit, mika; Ko – kaolinit, Q – kwarc.

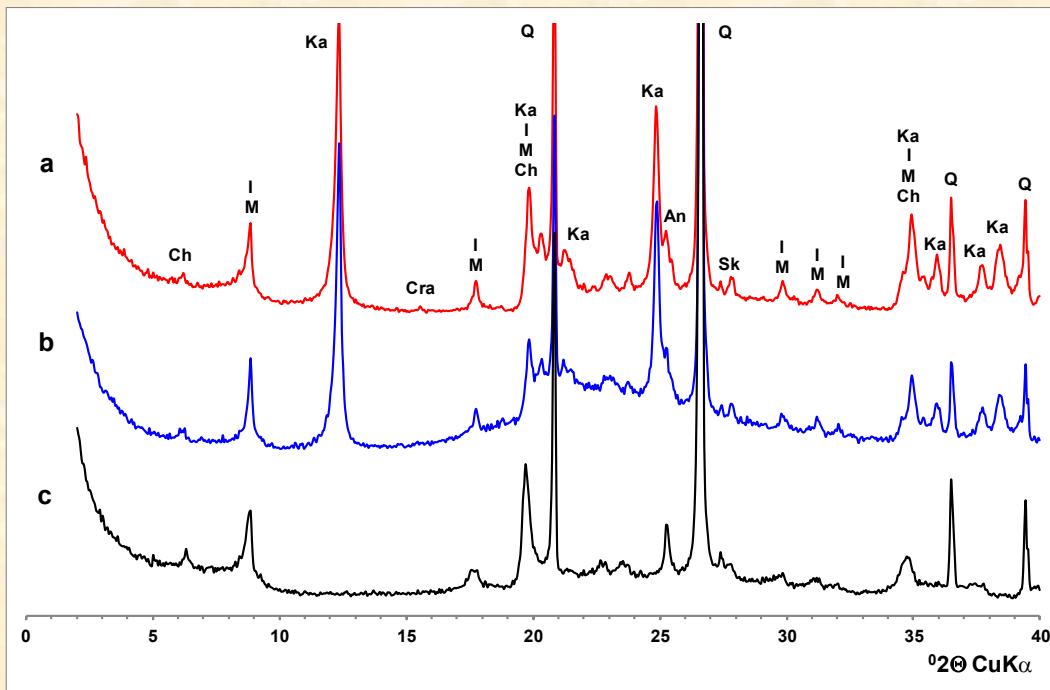
Dyfraktogramy rentgenowskie szarej odmiany (2B) surowca ilastego z Borkowic analizowanej w stanie powietrzno-suchym (a), po nasyceniu glikolem etylenowym (b) i po wyprażeniu w 550°C.

Objaśnienia: A – anataz; I – illit, mika; Ko – kaolinit, Q – kwarc.

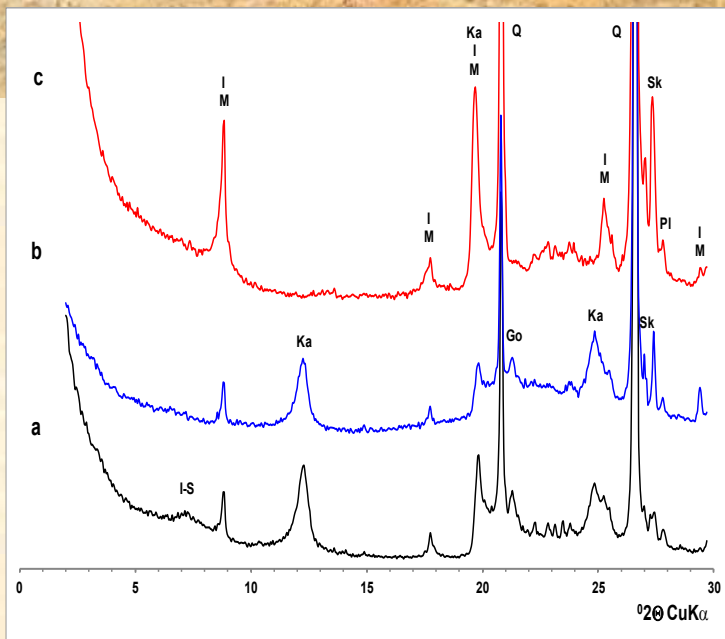
**Illitowo-kaolinitowa kopalina ilasta
wieku jurajskiego ze złoża *Rozwady*.**

**Dyfraktogramy rentgenowskie surowca
ilastego z Rozwad analizowanego w
stanie powietrznie suchym (a), po
nasyceniu glikolem etylenowym (b) i po
wyprężeniu w 560°C (c).**

**Objaśnienia: An – anataz, Ch – chloryt,
Cra – crandallit, I – illit,
I-S – illit/smektyt, Ka – kaolinit,
M – mika, Q – kwarc, Sk – skalenie.**

Kopalnia ilów poznańskich (odmiana płomienista) w Słowianach koło Nowogrodźca (Dolny Śląsk); fragment ściany eksploatacyjnej

**Zakres niskokątowy XRD kopaliny ilastej odmiany
płomienistej:**

a – próbka w stanie powietrznie suchym,
b – próbka nasycona glikolem etylenowym,
c – próbka po prażeniu w 560°C.

Objaśnienia:

Go – goethyt, I – illit, I/S – minerał mieszanopakietowy
Illit/smektyt, Ka – kaolinit, M – muskowit, Pl – plagioklaz,
Q – kwarc, Sk – skaleń alkaliczny.

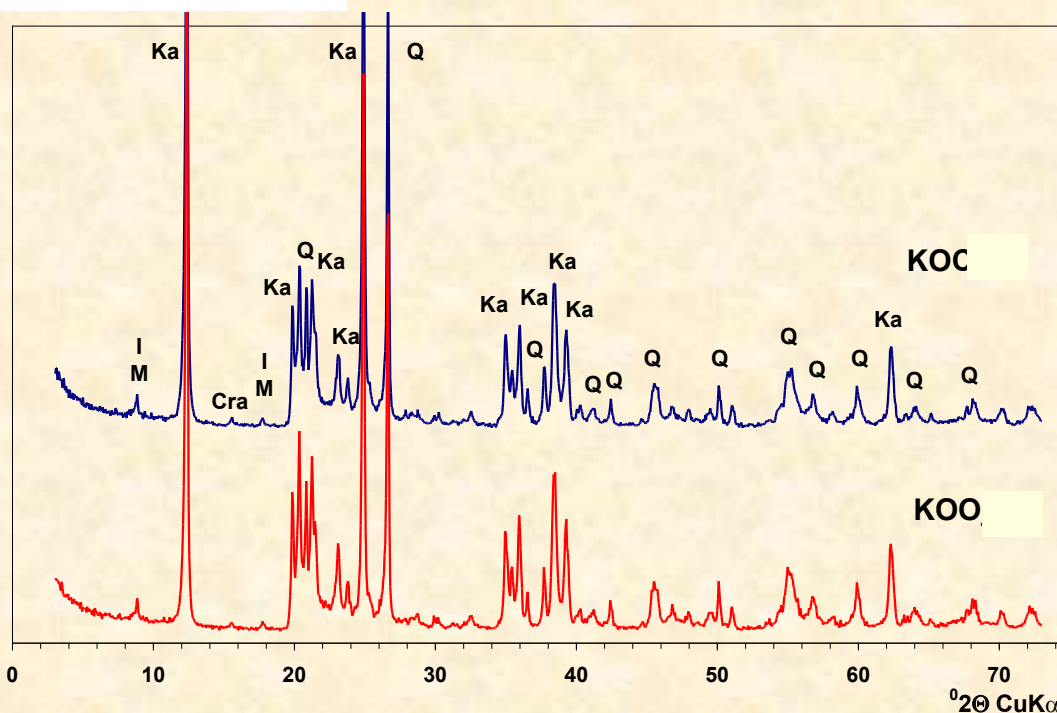
Parametr	KSM Surmin-Kaolin			
	KOC	FKW	KOS	KSP
Skład chemiczny:				
Al ₂ O ₃ [%, min.]	34,3	33,7	33,3	22,4
Fe ₂ O ₃ [%, maks.]	0,51	0,52	0,35	0,29
TiO ₂ [%, maks.]	0,51	0,50	0,36	0,33
Uziarnienie:				
Zawartość ziaren >45 µm [%, maks.]	0,3	0,5	0,2	9,2
Zawartość ziaren <2 µm [%, min.]	61	62	63	39
Wytrzymałość na zginanie [MPa, min.]	0,7	3,1	0,8	n.o.
Białość po wypaleniu w 1230°C [%]	88	83	90	89

* > 63 µm, n.o. – nie oznaczono

Do produkcji tynków można też wykorzystywać substancję ilastą wydzielaną w procesie płukania piasków szklarskich, produkowanych m.in. w Osiecznicy.

Objaśnienia symboli:

Ka – kaolinit, **Q** – kwarc, **I** – illit,
M – mika, **Cra** – minerały grupy
crandallitu

Tynki ilaste, potocznie nazywane tynkami glinianymi, zyskują w ostatnich latach coraz większą popularność wśród inwestorów jako naturalny zamiennik powszechnie stosowanych materiałów wykończeniowych na bazie cementu lub innych spoiw, głównie ze względu na swoje naturalne pochodzenie, prozdrowotne właściwości i niepowtarzalne walory estetyczne.

Jeszcze kilkanaście lat temu w Polsce nie było dostępnych na rynku tynków glinianych w postaci gotowych produktów. Miłośnicy naturalnego budownictwa wytwarzali je we własnym zakresie na placu budowy z takich surowców, jakie udało im się kupić lub pozyskać, często były to glina i piasek z wykopu fundamentów.

Spółka CERADBUD podjęła się w 2017r. przemysłowego wytwarzania tynków glinianych w ramach projektu dofinansowanego z Unii Europejskiej. Skala produkcji była początkowo bardzo mała, obecnie są to jedne z podstawowych produktów firmy, sprzedawanych pod marką Polska Glina.

Produkcja tynków glinianych

I. Faza wstępna

1. Przygotowanie półproduktów plastycznych

- pozyskanie surowców ilastych (gliny, ily, kaoliny)
- suszenie (w suszarni obrotowej lub naturalne)
- mielenie i przesiewanie do odpowiedniej granulacji
- pakowanie półproduktów w worki typu big-bag

Kopalnia ilów Szkucin

2. Przygotowanie półproduktów schudzających

- pozyskanie surowców (piaski, żwirki, mączka ceglana)
- suszenie i przesiewanie do odpowiednich frakcji
- pakowanie półproduktów w worki typu big-bag

Piaskownia Mosty k. Chęcín

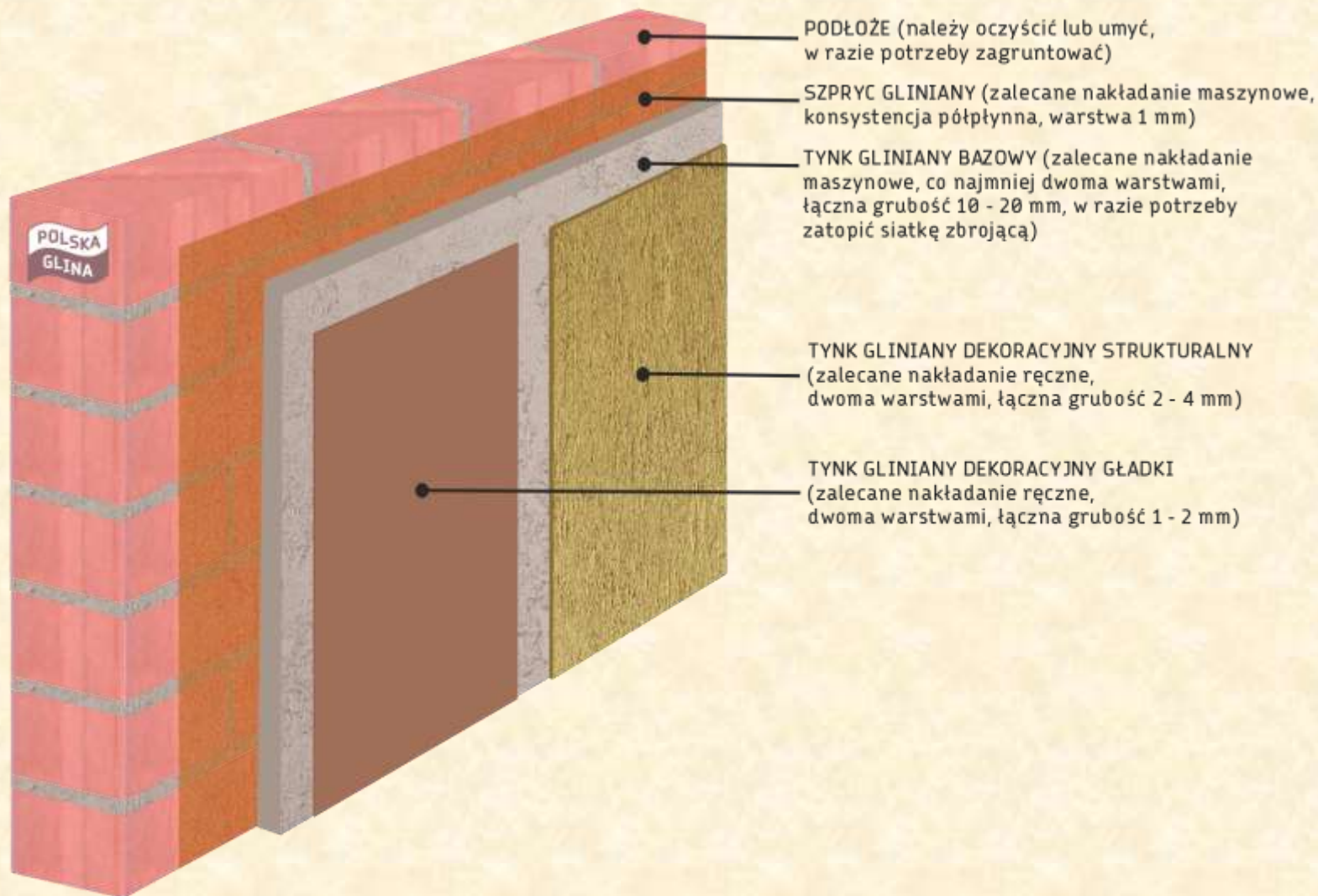
Produkcja tynków glinianych

II. Faza zasadnicza

- transport półproduktów do linii technologicznej mieszająco-pakującej
- rozładunek worków big-bag z półproduktami
- mieszanie zgodnie z komputerowo zadaną recepturą
- pakowanie produktów w worki 25 kg

Klasyfikacja i zastosowanie tynków marki POLSKA GLINA

Asortyment tynków dekoracyjnych marki POLSKA GLINA

Albus

Flavus Lux

Flavus

Roseus Lux

Roseus

Arantius

Brunus

Cinnamus

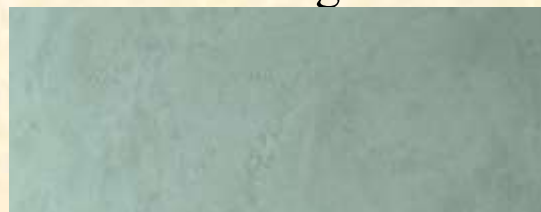
Ravus

Smaragdus Lux

Smaragdus

Olivus

**Dziękujemy Państwu za
uwagę!**